

УДК 657.92:658.147

*Л. М. Єріс, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ДОСТАТНОСТІ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

У статті відображено результати досліджень щодо основних методичних підходів оцінки достатності власного капіталу банку; визначені основні індикатори рівня капіталізації банківської системи і показники рівня достатності капіталу банківської установи; розглянуті найбільш перспективні джерела поповнення власного капіталу банку.

Ключові слова: капіталізація, достатність капіталу, контрциклічний буфер капіталу, Базель III, індикатори, прибуток, інтеграція.

Постановка проблеми. Банківська система країни є однією із основних складових економічного організму, що формує великі грошові капітали і обслуговує виробничі та інвестиційні потреби підприємств і населення. Від її якісного стану і подальшого розвитку багато в чому залежить розвиток суспільства в цілому. Разом з тим успішне функціонування банківської системи загалом залежить від фінансової стійкості кожного окремого банку зокрема, від рівня його капіталізації. Тому питання капіталізації банківських установ і загалом банківської системи України залишається актуальним і широко обговорюється вченими і практиками банківської справи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх публікацій свідчить про належну увагу науковців до проблеми капіталізації банківської системи і окремих банківських установ, серед яких слід виділити наукові праці українських вчених: С. М. Аржевітіна, М. Д. Алексеєнка, А. А. Гриценка, А. М. Мороза, М. І. Савлука, Л. О. Примостки. Варто відмітити дослідження російських авторів: І. Т. Балабанова, Ю. А. Колесникова, Л. П. Кроливецької, О. І. Лаврушина, Г. С. Панової, В. М. Усоскіна. Вивченню банківського капіталу значну увагу приділяють зарубіжні економісти: К. Т. Дитець, Г. Асхауер, Д. Ф. Синкі, Т. Кох, П. Роуз.

Однак, незважаючи на значні результати наукових досліджень, проблеми недостатнього рівня капіталізації банківської системи України і пошук джерел нарощування власного капіталу банками залишаються невирішеними.

Метою статті є дослідження методичних підходів щодо оцінки рівня капіталізації банківської системи та достатності капіталу банку.

Виклад основного матеріалу. Концентрація банківського капіталу та підвищення рівня капіталізації банківської системи є надзвичайно важливим фактором динамічного розвитку фінансового сектору України.

Потрібно розрізняти поняття “капіталізація банківської системи України” і “достатність капіталу банку”.

Незважаючи на те, що ці поняття взаємопов’язані, тобто неможливо забезпечити підвищення рівня капіталізації банківської системи України загалом, не забезпечивши зростання обсягу капіталу окремих банківських установ. Разом з тим для оцінки рівня капіталізації банківської системи і достатності капіталу банку використовуються різні підходи.

Основним індикатором рівня капіталізації банківської системи є відношення сукупного банківського капіталу до ВВП. Для забезпечення підвищення рівня капіталізації банківської системи необхідно забезпечити випереджаюче зростання капіталу банківської системи порівняно зі зростанням ВВП країни.

Під капіталізацією банку слід розуміти нормативну чи ринкову вартість власного капіталу банку [1].

Для оцінки рівня капіталізації банківської установи аналізуються виконання банком нормативів достатності капіталу, вивчається динаміка обсягу власного капіталу, темпи зростання власного капіталу порівняють з темпами зростання активів банку.

У таблиці 1 наведена система показників, що характеризують рівень капіталізації банківської системи України.

Таблиця 1 – Динаміка показників капіталізації банківської системи України за період з 01.01.2007 до 01.01.2013

Показник	На 01.01.2007	На 01.01.2008	На 01.01.2009	На 01.01.2010	На 01.01.2011	На 01.01.2012	На 01.01.2013
1. Валовий внутрішній продукт (ВВП):							
• млн. грн.	544 153	720 731	948 056	913 345	1 082 569	1 316 600	1 408 889
• темп зростання за рік, %	–	132,5	131,5	96,3	118,5	122,1	106,5
2. Банківський капітал (БК):							
• млн. грн.	42 526	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320
• темп зростання за рік, %	–	163,6	171,4	96,6	119,6	112,9	108,9
3. Середньорічний обсяг БК	33 985,5	56 052	94 420,5	117 219	126 450	146 606	162 403,5
4. Відношення середньорічного обсягу БК до ВВП, %	6,2	7,8	10,0	12,8	11,7	11,1	11,5

Продовження таблиці 1

Показник	На 01.01.2007	На 01.01.2008	На 01.01.2009	На 01.01.2010	На 01.01.2011	На 01.01.2012	На 01.01.2013
5. Регулятивний капітал							
• млн. грн.	41 148,3	72 264,7	123 065,6	135 802,1	160 897,0	178 454,0	178 909
• темп зростання за рік, %	–	175,6	170,3	110,4	118,5	110,9	100,3
6. Середньорічний обсяг регулятивного капіталу, млн. грн.	33 760,9	56 706,5	97 665,2	129 433,9	148 349,5	169 675,5	178 681,5
7. Відношення середньорічного обсягу регулятивного капіталу до ВВП, %	6,2	7,9	10,3	14,2	13,7	12,9	12,7
8. Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)	14,2	13,9	14,0	18,1	20,8	18,9	18,06
9. Норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів – не менше 9 %)*	9,3	8,9	11,8	13,9	14,6	15,0	15,9
10. Активи (А):							
• млн. грн.	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192
• темп зростання за рік, %		176,2	154,5	95,1	107,0	111,9	106,92
11. Відношення обсягу активів до ВВП, %	62,5	83,2	97,7	96,4	87,0	82,8	80,0
12. Відношення БК до А, %	12,5	11,6	12,9	13,1	14,6	14,7	15,02
13. Зобов'язання банків (З):							
• млн. грн.	297 613	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872
• темп зростання за рік, %	157,9	178,0	152,2	94,8	105,1	111,7	106,6
14. Відношення БК до З, %	14,3	13,1	14,8	15,1	17,1	17,3	17,7

* За станом на 01.01.2007 і на 01.01.2008 наведені нормативи адекватності основного капіталу, а на 01.01.2009, 01.01.2010, 01.01.2011, 01.01.2012, 01.01.2013 наведені нормативи співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів.

Джерело: розраховано автором за даними [4; 7].

Отже, проаналізувавши дані таблиці, можна зробити такі висновки. У 2007–2008 роках спостерігалось збільшення як загалом банківського капіталу, так і регулятивного капіталу. При чому збільшення цих показників відбувалося більш високими темпами, ніж збільшення валового внутрішнього продукту країни, що і обумовило збільшення співвідношення банківського і регулятивного капіталу до ВВП. Протягом 2009 року обсяг банківського капіталу в цілому по банківській системі зменшився внаслідок негативного впливу світової фінансової кризи і отримання значних збитків (за результатами 2009 року в цілому по банківській системі України було отримано збитків в обсязі 38 450 млн. грн.). ВВП за 2009 рік також зменшився, причому зменшення ВВП відбувалося випереджаючими темпами порівняно зі зменшенням банківського капіталу, що і призвело до збільшення відношення обсягу банківського капіталу до ВВП. Регулятивний капітал протягом 2009 року по банківській системі збільшився на 10,4% за рахунок того, що банкам було дозволено збільшувати додатковий капітал до 100 відсотків основного капіталу [7].

Починаючи з 2010 року по банківській системі знову почалося збільшення власного капіталу, регулятивний капітал також продовжував збільшуватися. Однак збільшення ВВП за цей період відбувалося дещо більшими темпами, ніж збільшення балансового і регулятивного капіталу, що і обумовило зменшення відношення балансового і регулятивного капіталу до ВВП.

Нарощування капіталу банку є ключовою компонентою у стратегії його зростання. Капіталізація значною мірою визначає надійність банку, його потенціал проводити активні операції.

Світовий досвід подолання низького рівня капіталізації та підтримання її на рівні, що забезпечує стабільну роботу банківської системи, в основному полягає в двох альтернативних підходах. При першому – основним джерелом зростання капіталу банків є власний прибуток у сполученні з іноземним капіталом. Другий підхід передбачає збільшення власного капіталу за рахунок додаткових внесків з боку акціонерів.

Джерела поповнення власного капіталу в цілому по банківській системі України протягом 2007–2012 рр. наведені в таблиці 2.

Аналіз джерел поповнення власного капіталу в цілому по банківській системі України показав, що протягом 2007–2008 рр. збільшення власного капіталу по банківській системі України відбувалося за рахунок додаткових внесків з боку акціонерів, збільшення іноземного капіталу та суми отриманого прибутку.

Таблиця 2 – Динаміка показників, що характеризують джерела зростання капіталу банківської системи України за період з 01.01.2007 до 01.01.2013

Показник	На 01.01.2007	На 01.01.2008	На 01.01.2009	На 01.01.2010	На 01.01.2011	На 01.01.2012	На 01.01.2013
1. Банківський капітал (БК):							
• млн. грн.	42 526	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320
• темп зростання за рік, %	167,1	163,6	171,4	96,6	119,6	112,9	108,9
• абсолютний приріст за рік, млн. грн.	–	27 052	49 685	–4 088	22 550	17 762	13 833
2. Сплачений зареєстрований статутний капітал, млн. грн.	26 266	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204
у тому числі іноземного статутного капіталу	7 249,4	15 005,6	30 260,6	42 669,7	59 217,9	72 011,4	69 205,6
• абсолютний приріст за рік сплаченого зареєстрованого статутного капіталу, млн. грн.	–	16 607	39 581	36 735	26 668	26 008	3 339
• абсолютний приріст іноземного статутного капіталу, млн. грн.	–	7 756,2	15 255	12 409,1	16 548,2	12 793,5	–2 805,8
• темп зростання за рік сплаченого зареєстрованого статутного капіталу, %	–	163,23	192,32	144,55	122,37	117,83	101,94
• темп зростання за рік іноземного статутного капіталу, %	–	206,99	201,66	141,01	138,78	121,60	96,10
3. Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	27,6	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5
2. Результат діяльності, млн. грн.	4 144	6 620	7 304	–38 450	–13 027	–7 708	4 899

Джерело: розраховано автором за даними [4; 7].

Протягом 2009–2011 рр. у цілому по банківській системі України були отримані значні збитки, що не дозволило використати таке джерело поповнення банківського капіталу, як прибуток. За 2009 рік обсяг власного капіталу банку зменшився на 4 088 млн. грн., що було обумовлено збитками, отриманими по банківській системі України, в обсязі 38 450 млн. грн. При цьому за цей період обсяг сплаченого зареєстрованого статутного капіталу збільшився на 36 735 млн. грн., у тому числі іноземного статутного капіталу – на 12 409,1 млн. грн. Починаючи з 2010 року знову починається нарощування капіталу. За 2010, 2011, 2012 роки обсяг власного капіталу збільшився відповідно на 22 550; 17 762 та 13 833 млн. грн., або 19,6; 12,9; 8,9 %. Що стосується джерел

збільшення власного капіталу, то в 2010–2011 роках збільшення власного капіталу відбувалося за рахунок додаткових внесків з боку акціонерів та за рахунок збільшення надходжень від іноземних інвесторів. Отримані збитки по банківській системі в цілому за цей період не дозволили використати таке джерело поповнення капіталу, як прибуток. У 2012 році ситуація в банківській системі України дещо змінюється. За результатами діяльності вперше після трьох років збиткової діяльності в цілому по банківській системі України отримано прибуток в обсязі 4 899 млн. грн. Але при цьому обсяг іноземного капіталу за цей період зменшився на 2805,8 млн. грн. Зменшилася й частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків на 2,4 %. Тобто в 2012 році збільшення власного капіталу відбувалося в основному за рахунок додаткових внесків з боку акціонерів і незначною мірою за рахунок отриманого прибутку.

Проте як показала криза, банківські системи країн не повною мірою здатні протистояти негативному впливу різноманітних чинників, тому регуляторам потрібно звернути більше уваги на якість і структуру капіталу, збалансованість між обсягами й термінами залучення і розміщення ресурсів, стандарти управління ліквідністю та інші сфери діяльності банків.

Саме з цією метою Базельським комітетом з питань банківського нагляду було розроблено пакет реформ, який отримав назву Базель III.

Основні вимоги Базеля III спрямовані на підвищення стійкості банківських систем країн, що є членами Комітету, стосовно фінансових і економічних криз, поліпшення якості управління ризиками та їх оцінки, підвищення прозорості та стандартів розкриття інформації фінансовими інститутами.

Базель III значно посилює вимоги до структури та якості капіталу банку: вводяться нові мінімальні вимоги до достатності капіталу першого рівня і його складової частини – базового капіталу, відбувається поступове припинення визнання в капіталі гібридних інструментів, уточнюється список регулятивних відрахувань з капіталу.

Базовий капітал першого рівня (Common Equity Tier 1) включає звичайні акції (або їх еквівалент для неакціонерних компаній), а також нерозподілений прибуток і емісійний дохід по звичайних акціях.

Базельський комітет передбачає поступове підвищення вимог до базового капіталу (на розсуд національного регулятора): 3,5 % у 2013 році, 4 % в 2014 році і 4,5 % в 2015.

Додатковий капітал першого рівня включає гібридні інструменти, що задовольняють основні критерії конвертації і покриття збитків.

Порівняно з угодами Базеля I і II в Базелі III основне навантаження з відрахуванням лягає на базовий капітал першого рівня. Базель III

не обмежує величину додаткового капіталу другого рівня величиною основного капіталу першого рівня, а встановлює мінімальні вимоги до достатності компонентів капіталу на покриття ризиків.

Новими стандартами передбачається створення двох буферів капіталу: буфера консервації (conservation buffer) і контрциклічного буфера (countercyclical buffer range).

Основною метою формування буфера консервації є підтримання достатності капіталу на певному рівні з метою покриття збитків банку під час системного економічного спаду. З метою підтримки буфера консервації банки будуть обмежуватися в розподілі прибутку, тобто спрямовувати частину прибутку на збільшення капіталу.

Даний показник буде збільшуватися з 2016 року на 0,625 % щорічно до досягнення до 1 січня 2019 року значення 2,5 %.

Обмеження надлишкової кредитної активності банків буде регулюватися формуванням контрциклічного буфера.

Контрциклічний буфер призначений для стримування кредитної активності банків у періоди економічного підйому та стимулювання її в періоди спаду.

Важливо відзначити, що буфери капіталу формуються з інструментів, які відповідають критеріям базового капіталу першого рівня, тобто інструментів, що володіють найбільшою здатністю поглинати збитки.

Базель III не скасовує попередні угоди з капіталу (у рамках Базеля I і Базеля II), а доповнює їх, і спрямований на усунення визнаних міжнародним співтовариством недоліків існуючих стандартів регулювання [8].

Для вирішення проблеми підвищення рівня капіталізації та надійності установ банківської системи України, що нині є вкрай необхідною, банкам було б доцільно в першу чергу поліпшити якість капіталу та забезпечити достатній рівень покриття ним банківських ризиків.

Для забезпечення підвищення капіталізації банківського сектору банкам необхідно стимулювати залучення власного банківського прибутку для інвестицій у капітал. З метою збільшення капіталу за рахунок прибутку доцільно було б звільнити від оподаткування ту частину прибутку банків, яка буде спрямована на підвищення рівня їх капіталізації, що призведе до зменшення витрат банку та підвищення їх прибутковості. Високий рівень капіталізації банківської системи можна забезпечити лише за умови, якщо рентабельність банківської діяльності буде інвестиційно привабливою.

Одним з перспективних напрямків підвищення рівня капіталізації банків також є інтеграція банківських і небанківських фінансових інститутів. Це ефективний метод для створення української банківської системи з високим рівнем капіталізації, який широко використовується в

економічній практиці зарубіжних країн. Подібні інтеграційні тенденції досить актуальні, тому що дозволяють значно знизити системний ризик [3]. Однак, враховуючи становище банківської системи, необхідно розробити механізм і форми реорганізації банків, передбачити ступінь втручання в цей процес держави і центрального банку.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз свідчить, що рівень капіталізації банківської системи України є недостатнім для належного покриття ризиків банківської діяльності, що негативно позначається на стабільності та надійності як окремих банківських установ, так і банківської системи загалом. Підвищення рівня капіталізації вітчизняних банків забезпечить динамічне і ефективне функціонування всієї банківської системи України, сприятиме зростанню її конкурентоспроможного потенціалу у задоволенні потреб економіки у фінансових ресурсах.

Список літератури

1. Валовой внутренний продукт Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>.
2. Єріс Л. М. Оцінка індикаторів ринкової позиції банків у сучасних умовах розвитку фінансового ринку / Л. М. Єріс // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 191–200.
3. Онищенко В. О. Капіталізація банків як інструмент підвищення конкурентоспроможного потенціалу банківської системи України / В. О. Онищенко, С. Б. Манжос // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – Суми : ДВНЗ УАБС НБУ, 2012. – Т. 35. – С. 64–72.
4. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
5. Панасенко А. А. Формирование и рост собственного капитала банковских учреждений Украины / А. А. Панасенко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 185–198.
6. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
7. Про затвердження змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 10.09.2009 № 541. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0928-09>.
8. Strengthening the resilience of the banking sector [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bcbs164.pdf>.

Отримано 02.08.2013

Summary

The paper presents the results of research on the basic methodological approaches assessment of capital adequacy of the bank, the basic indicators of the level of capitalization of the banking system and the performance level of the capital adequacy of the banking institutions, considered the most promising sources of replenishment of the bank's equity.